

تعیین فرایند زیست موضوعات پایان‌نامه‌های کارشناسی ارشد و دکترای رشته کتابداری و اطلاع رسانی موجود در پایگاه اطلاعاتی پروکوئست (ProQuest) از سال ۲۰۰۶ - ۲۰۱۰

علی شرفی^۱

حمزه علی نورمحمدی^۲

چکیده

هدف: هدف پژوهش حاضر تعیین فرایند زیست موضوعات پایان‌نامه‌های کتابداری و اطلاع رسانی موجود در پایگاه اطلاعاتی پروکوئست می باشد.

روش: این پژوهش از نوع توصیفی و با استفاده از روش تحلیل محتوا انجام شد. جامعه مورد مطالعه سوابق ۲۲۲ پایان‌نامه نمایه شده از سال ۲۰۰۶ لغایت ۲۰۱۰ در پایگاه اطلاعاتی پروکوئست می باشد. برای تفکیک پایان‌نامه‌ها از یک طرح موضوعی شامل ۱۲ گروه موضوعی کلی و ۱۷ موضوع فرعی بر مبنای نظام موضوعی ISTA تنظیم شده است. ابزار گردآوری داده‌ها لیست کنترل بود و تحلیل داده‌ها با استفاده از نرم افزارهای EXCEL و SPSS انجام شد.

یافته‌ها: موضوع کتابداری با ۶۳ عنوان (۲۸/۳۷ درصد)، و موضوع بازیابی اطلاعات با ۵۲ عنوان (۲۳/۴۲ درصد) بیشترین موضوعات پایان‌نامه‌ها را به خود اختصاص داده اند ولی موضوع موتورهای جستجو سابقه‌ای نداشته است. تولید پایان‌نامه‌ها به ترتیب از سال ۲۰۰۶ تا ۲۰۱۰ روبه فزونی بوده و بیشترین تولید پایان‌نامه در سال ۲۰۱۰ با ۷۵ عنوان، و کمترین آن در سال ۲۰۰۶ با ۱۲ عنوان می باشد. نتایج: پراکندگی موضوعات پایان‌نامه‌ها در طول سال‌های مختلف در دانشگاه‌ها از روند منطقی تبعیت نکرده و به موضوعات قدیمی بیشتر تکیه شده است. بنابراین باید پژوهشگران کتابداری و اطلاع رسانی به انتخاب موضوعات نو و مناسب با نیازهای روز جامعه تشویق شوند.

کلیدواژه‌ها: پایان‌نامه‌ها، تحلیل محتوا، زیست، موضوعات، کتابداری و اطلاع رسانی.

۱. کارشناس ارشد کتابخانه مرکزی دانشگاه شاهد atashbig_ali65@yahoo.com

۲. استادیار گروه علم اطلاعات و دانش‌شناسی دانشگاه شاهد nourmohammadi.h@gmail.com

مقدمه

اصولا هر دانشجویی به ویژه در مقاطع کارشناسی ارشد و دکتری برای خاتمه تحصیلات خود لازم است اثری تحقیقی را تهیه و ارائه نماید. این اثر در واقع عصاره و چکیده‌ی فعالیت‌های آموزشی و پژوهشی او محسوب می‌شود. پایان‌نامه به معنای تاییدی برای تلاش‌های یک دانشجو است و نشانگر فعالیت‌های منسجم او به حساب می‌آید که با راهنمایی استادان راهنما و مشاور آن را به پایان می‌رساند. پایان‌نامه‌ها از منابع با ارزش تحقیقاتی به شمار می‌روند، آگاهی از فرایند زیست موضوعات مورد بررسی در پایان‌نامه‌ها، همچنین بررسی موضوعات مطروحه در پایان‌نامه‌ها به عنوان مسائل مورد توجه مجامع علمی، که تا چه حد با انواع دروس ارائه شده در طول دوران تحصیلی، و یا با الویت‌های پژوهشی به عنوان نیازهای علمی، عینی بومی و اجتماعی جامعه همخوانی دارند، از جمله بررسی‌هایی است که نتایج حاصل از آن می‌تواند از سویی در ارتقای شناخت دست‌اندرکاران از مسائل مربوط به رشته مؤثر واقع شود، و از سوی دیگر از دوباره کاریها و اتلاف منابع چه به لحاظ مالی و چه به جهت زمان و انحراف فکری نیروی انسانی در امر تدوین پایان‌نامه جلوگیری به عمل آورد و از نتایج حاصل از آن در برنامه ریزی‌های آتی بهره برد. لذا در این پژوهش برای تحلیل اطلاعات پایان‌نامه‌ها و رساله‌های موجود در پایگاه اطلاعاتی پروکوئست و تعیین فرایند زیست آنها پژوهشگر بر آن است تا به بررسی محتوای پایان‌نامه‌های کارشناسی ارشد و دکتری کتابداری بپردازد. با تعیین فرایند زیست موضوعات که مربوط به مقطع زمانی تولد، نقطه اوج حیات، افول و زوال یک موضوع است می‌توان به آغاز بکارگیری موضوع، و نقطه اوج (بیشترین فراوانی) و افول (فراوانی صفر) آن پی برد. از سوی دیگر، از طریق اجرای این پژوهش و تعیین فرایندی که هر مقوله موضوعی در حوزه کتابداری و اطلاع‌رسانی در کشورهای پیشرفته طی کرده است می‌توان رابطه‌ای بین پژوهش‌های قبلی، فعلی و آتی به وجود آورد و بدین وسیله، به نوعی سیر تحول رشته برای استفاده هر چه بهتر آشکار می‌شود. همچنین با تعیین هر فرایند(اعم از مقوله موضوعی در پایان‌نامه‌ها)، می‌توان دریافت آیا فرایند زیست موضوعات پایان‌نامه‌ها از روندی منطقی تبعیت کرده است یا خیر. علاوه بر این، این پژوهش کمک می‌کند که با ارائه تصویری از گرایش‌ها در انتخاب موضوعات پایان‌نامه‌ها،

خلاهای موجود شناسایی شوند تا از این طریق بتوان پژوهش‌های آتی را در جهت پر کردن خلاها و نیازهای جدید هدایت کرد.

پرسش‌های پژوهش

۱. گرایش موضوعی پایان‌نامه‌های علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی موجود در پایگاه اطلاعاتی پروکوئست چگونه بوده است؟
۲. فرایند زیست موضوعات پایان‌نامه‌های علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی پروکوئست بین سال‌های ۲۰۰۶-۲۰۱۰ به تفکیک موضوع چگونه بوده است؟

پیشینه پژوهش

عبدو لایه^۳ (۲۰۰۲) در مقاله‌ای به بررسی و شناسایی گرایش‌های پژوهشی پایان‌نامه‌های تحصیلات تکمیلی کتابداری و اطلاع‌رسانی در فاصله سال‌های ۱۹۹۴ تا ۲۰۰۰ در دانشگاه بین‌المللی اسلامی مالزی پرداخته است. نتایج وی نشان داد که موضوع فناوری اطلاعات بیشترین تعداد پایان‌نامه‌ها را به خود اختصاص داده است اما به موضوع‌هایی چون تاریخ کتابخانه‌ها، فهرست‌نویسی و رده‌بندی، نمایه‌سازی و چکیده‌نویسی و دکومانتاسیون اصلاً پرداخته نشده است. وی در مقاله دیگر، پایان‌نامه‌های کارشناسی ارشد رشته‌های علوم انسانی دانشگاه بین‌المللی اسلامی مالزی را در سال‌های ۱۹۹۱ تا ۱۹۹۹ بررسی کرده و دریافت میزان رشد پایان‌نامه‌ها ۲۶۶/۷ درصد و بیشترین تأکید روی موضوع‌های مذهب و فلسفه بوده است. تعداد استادان راهنما از ۳۵ نفر در مقطع زمانی ۱۹۹۱ تا ۱۹۹۵ به ۹۴ در مقطع زمانی ۱۹۹۶ تا ۱۹۹۹ افزایش یافته است. نتایج تحلیل به‌شناسایی روندهای پژوهشی در حوزه علوم انسانی در این ۹ سال کمک می‌کند.

الیو و ابا^۴ (۲۰۰۹) به پژوهشی با عنوان بررسی تحلیلی پایان‌نامه‌های دانشجویان کارشناسی ارشد علوم کتابداری در دانشگاه میدوگوری^۵ نیجریه در بین سال‌های ۱۹۹۶-۲۰۰۸ پرداختند.

3 - Abdoulaye

4 - Aliyu and Abba

5 - Maiduguri

آنها تحلیل پایان نامه ها را بر اساس سال تحصیلی، حوزه موضوعی، نوع کتابخانه، حوزه های جغرافیایی و جنسیت دانشجویان انجام دادند، نتایج آنها نشان داد که بیشترین تولید پایان نامه ها در سال ۲۰۰۶ بوده و تمرکز موضوعی آنها بیشتر در حوزه علم اطلاعات است. و بیشتر روش های پژوهش پایان نامه ها از نوع روش پژوهش کتابخانه ای می باشد.

رانا رشمات^۶ (۲۰۱۱) در پژوهشی با عنوان روش های پژوهش در کتابداری و اطلاع رسانی در دانشگاه چندیگارا پنجاب به بررسی تحقیقات انجام شده در زمینه کتابداری و اطلاع رسانی مقطع دکترا بین سال های ۱۹۵۷-۲۰۰۹ پرداخت. نتایج پژوهش وی نشان داد که تحقیقات مقطع دکترا در طول این سالها دو برابر شده است و موضوعاتی مانند استفاده کاربران، مطالعه نیاز های کاربران، کتابخانه های عمومی، دانشگاهی، ذخیره و بازیابی اطلاعات، بررسی کارکنان کتابخانه ها، کتابسنجی، موضوعاتی بودند که بیشتر مورد بررسی قرار گرفته اند و موضوعاتی مانند سیستم دسترسی باز، سیستم واسپاری، و کتابخانه های دیجیتال از موضوعاتی بودند که تازه به عرصه بررسی وارد می شدند.

کاسیدی^۷ ارسوگیموتو^۷ و دیگران (۲۰۱۱) در پژوهشی با عنوان توسعه منظم از موضوعات: تحلیل پایان نامه های علوم کتابداری و اطلاع رسانی آمریکا با استفاده از روش مخصوص لنت دیریشلت (Latent Dirichlet Allocation) به بررسی ۳۱۲۱ پایان نامه دکترای دفاع شده بین سال های ۱۹۳۰-۲۰۰۹ در آمریکای شمالی پرداختند. نویسنده از روش (LDA) برای اختصاص موضوعات پایان نامه ها استفاده کرد. یافته ها نشان داد که موضوعات اصلی از دوره اول سال های ۱۹۳۰-۱۹۶۹ تا حال ۲۰۰۰-۲۰۰۹ خیلی تغییر یافته اند. به طور کلی بعضی از موضوعات در هر دوره بیشتر بکار برده شده مانند تاریخ کتابخانه ها در دو دوره اول و تحلیل استنادی در دوره دوم و سوم رفتار اطلاع یابی در دوره چهارم و موضوع بازیابی اطلاعات و استفاده کاربران در دو دوره از پنج دوره بکار برده شده است. و مهم ترین چیز قابل توجه عدم استفاده از کلمه کتابخانه در پایان نامه ها بود که زمینه را برای آموزش علوم کتابداری و اطلاع رسانی در مقطع دکترا فراهم می کرد.

6 - Rana Reshma

7 - Cassidy R Sugimoto

آزاد و منصوریان (۱۳۸۰) در پژوهشی به تحلیل موضوعی گزیده‌ای از پایان‌نامه‌های دکترای کتابداری و اطلاع‌رسانی دانشگاه‌های خارج از کشور (۱۷۷ عنوان) طی پنج سال (۱۹۹۴-۱۹۹۹) پرداختند. نتایج این تحلیل موضوعی نشان می‌دهد بیشترین گرایش موضوعی پایان‌نامه‌های مورد بررسی به فناوری اطلاعات و ارتباطات و موضوع‌های وابسته به آن اختصاص دارد. علاوه بر این، علوم رایانه‌ای بیشترین تأثیر را در موضوع پایان‌نامه‌های این سال‌ها داشته است. در میان انواع کتابخانه‌ها، بیشترین پژوهش‌ها به نوعی به کتابخانه‌های دانشگاهی مربوط می‌شود.

محسن زاده (۱۳۸۱) در پایان‌نامه خود با هدف کشف معادله حاکم بر فرایند زیست موضوعات و روش‌های پژوهش پایان‌نامه‌های رشته علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی، به بررسی ۷۳۸ پایان‌نامه مقاطع کارشناسی ارشد و دکترای گروه‌های کتابداری و اطلاع‌رسانی دانشگاه‌های ایران از آغاز تأسیس تا پایان سال ۱۳۷۸ پرداخت که در آن چگونگی فرایند زیست موضوعات و روش‌های پژوهش این پایان‌نامه‌ها در دانشگاه‌های مختلف بررسی شده است. یافته‌های وی نشان داد که تابع نوع درجه ۶ بر فرایند زیست تمامی موضوعات و روش‌های پژوهش پایان‌نامه‌ها حاکم بوده است. دو مقطع زمانی ۱۳۵۹/۵-۱۳۶۲ (۱۳۶۲) و ۱۳۶۴/۵-۱۳۶۶ (۱۳۶۶)، دو مقطع مشترک در فرایندها هستند که در آنها شاهد افتادگی در منحنی هستیم (افول و یا زوال فرایند). در گروه موضوعی «کتابخانه‌ها، آرشیوها و مراکز اطلاع‌رسانی»، دو موضوع «سازمان و مدیریت» و «وضعیت کتابخانه‌ها، آرشیوها و مراکز اطلاع‌رسانی»، هرگز در طول حیات خود دچار زوال نشده‌اند. منحنی زیست بعضی از موضوعات مانند «منابع مرجع» و «سازماندهی» رو به افول بوده است در حالی که بعضی دیگر مانند «ادبیات کودکان و نوجوانان» و «فناوری‌های نوین» و «علم‌سنجی» از نوع صعودی بوده است. با وجود قدمت بیشتر «دانشگاه تهران»، گروه موضوعی «علم‌سنجی» در «دانشگاه علوم پزشکی ایران» فراوانی بیشتری داشته است، این در حالی است که منحنی این گروه در «دانشگاه تهران» از نوع رو به صعود و در «دانشگاه علوم پزشکی ایران» از نوع افولی است.

محققین دیگری مانند آذرانفر (۱۳۸۵)، حسین پناه (۱۳۸۶)، سیدین و باب الحوائجی (۱۳۸۸)، نیز هریک به بررسی جنبه‌هایی از موضوع پرداخته‌اند.

براساس یافته‌های پژوهش‌های انجام شده می‌توان گفت که گرایش پژوهش‌های انجام شده در ایران بیشتر به سمت موضوعات سنتی مانند کتابداری، مواد و منابع کتابخانه‌ای، خدمات کتابخانه‌ها و استفاده از کتابخانه‌ها و کارکردهای مختلف کتابخانه بیشتر بوده ولی به موضوعات جدیدتر مانند کتابسنجی، نشر الکترونیک، فهرست‌نویسی و رده بندی و منابع چاپی و الکترونیکی کمتر توجه شده است. همچنین، با بررسی یافته‌های انجام شده در خارج از ایران میتوان دریافت که گرایش پژوهش‌های انجام شده بیشتر به سمت موضوعاتی مانند سیستم‌های دسترسی باز، سیستم واسپاری، تحلیل استنادی و کتابخانه‌های دیجیتال، علم اطلاعات، رفتار اطلاع‌یابی و بازیابی اطلاعات بوده است. در نتیجه با نگاه اجمالی به پژوهش‌های انجام شده میتوان دریافت که با ظهور فناوریهای جدید مانند اینترنت، وب ۲، هستی‌شناسی‌ها و غیره هنوز هم به موضوعاتی مانند تکنولوژی اطلاعات، نشر الکترونیک، فهرست‌نویسی و رده بندی و منابع چاپی و الکترونیک، وب‌سنجی، علم‌سنجی و ارتباطات علمی توجه کمتری صورت گرفته است.

روش پژوهش

این پژوهش از نوع توصیفی به روش تحلیل محتوا می‌باشد. ابزار گردآوری داده‌ها در این مطالعه فهرست کنترل بدست آمده از طریق تهیه فهرستی از موضوعات به کار رفته در پایان‌نامه‌هاست که از طریق جستجو در سایت پایگاه اطلاعاتی پروکوئست بدست آمده است. پایگاه اطلاعاتی پروکوئست پایگاهی است، شامل پایان‌نامه‌های انگلیسی زبان که بیشتر پایان‌نامه‌های رشته‌های مختلف علمی را در خود جای داده است. برای تعیین فرایند زیست موضوعات پایان‌نامه‌های علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی نمایه شده از سال ۲۰۰۶-۲۰۱۰ در پایگاه اطلاعاتی پروکوئست ابتدا از طریق کلید واژه‌هایی مانند Information Retrieval, bibliometrics, Library and Information Science, information industry, electronic publishing و غیره به جستجوی اطلاعات در همان پایگاه پرداختیم که ۲۲۲ پایان‌نامه بازیابی شد و بعد از آن واژه‌های موضوعی از عناوین پایان‌نامه‌ها، کلید واژه‌ها و چکیده آنها انتخاب شد تا براساس نظام موضوعی چکیده‌نامه علوم اطلاع‌رسانی و فناوری (ISTA)^۸ تحلیل شوند.

برای آشکار شدن سیر موضوعات و تحلیل اطلاعات آنها در طول زمان، پایان‌نامه‌ها از لحاظ موضوعی بر مبنای پایگاه اطلاعاتی ایستا که دارای ۱۱ طبقه موضوعی بود، طبقه‌بندی شد و یک طبقه دیگر با عنوان متفرقه به آن اضافه شد و زیر رده‌های طبقه‌های موضوعی اصلی با استفاده از سرعنوانهای موضوعی کنگره، فارسی، اصطلاحنامه اصفا و نما و اصطلاحنامه کتابداری به آن اضافه شد که شامل ۱۷ رده فرعی بود و در نهایت ۲۹ موضوع برای طبقه‌بندی موضوعی پایان‌نامه‌ها در این پژوهش در نظر گرفته شد. و تجزیه و تحلیل اطلاعات با استفاده از نرم افزارهای آماری EXCEL و SPSS انجام شد. همچنین به علت کم بودن تعداد پایان‌نامه‌ها در سال‌های قبل از ۲۰۰۶، دوره زمانی تحقیق، ۵ ساله ۲۰۰۶ لغایت ۲۰۱۰ انتخاب شد. به منظور جلوگیری از پراکندگی این موضوعات و کسب نتایجی بهتر از این تفکیک موضوعی، موضوعات ۲۹ گانه در ۱۲ گروه موضوعی کلی جای داده و کدگذاری شد که عبارتند از: ۱- کتابسنجی شامل تحلیل استنادی، وب سنجی و علم سنجی ۲- بازیابی اطلاعات شامل خدمات مرجع، نظامهای ذخیره و بازیابی اطلاعات، مهارت اطلاع‌یابی کاربران و نیازهای اطلاعاتی کاربران ۳- کتابداری شامل کتابخانه‌ها، کتابخانه‌های دانشگاهی، آموزشگاهی، عمومی، دیجیتالی، اختصاصی و کودکان، شرح وظایف کتابداران، تحقیق در کتابداری و آموزش کتابداری ۴- منابع چاپی و الکترونیکی ۵- موتورهای جستجو ۶- فهرستنویسی ۷- فناوری اطلاعات ۸- مدیریت اطلاعات ۹- رده‌بندی ۱۰- ارتباطات علمی رده‌بندی ۱۱- نشر الکترونیک ۱۲- متفرقه.

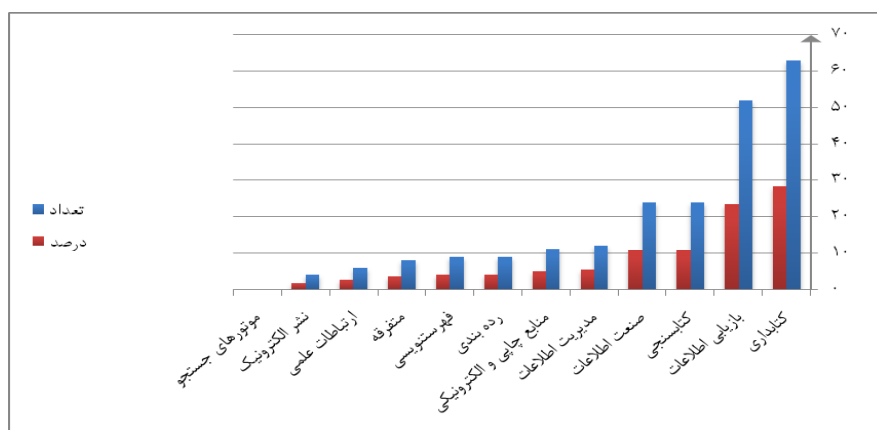
یافته‌های پژوهش

بررسی داده‌ها براساس سئوالات پژوهش صورت می‌گیرد.

گرایش موضوعی پایان‌نامه‌های علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی

براساس نمودار ۱، موضوع کتابداری با ۶۳ عنوان (۲۸/۳۷ درصد) از کل پایان‌نامه‌ها، موضوع بازیابی اطلاعات با ۵۲ عنوان (۲۳/۴۲ درصد)، موضوعات کتابسنجی و صنعت اطلاعات به طور مشترک هرکدام با ۲۴ عنوان (۱۰/۸۱ درصد)، موضوع مدیریت اطلاعات با

۱۲ عنوان (۵/۴۰ درصد)، موضوع منابع چاپی و الکترونیکی با ۱۱ عنوان (۴/۹۵ درصد)، موضوعات رده بندی و فهرستنویسی به طور مشترک هرکدام با ۹ عنوان (۴/۰۵ درصد)، موضوع ارتباطات علمی با ۶ عنوان (۲/۷۰ درصد)، موضوع نشر الکترونیک با ۴ عنوان (۱/۸۰ درصد) و موضوعات متفرقه با ۸ عنوان، ۳/۶۰ درصد از پایان نامه‌ها را شامل می‌شوند. و موضوع موتورهای جستجو هیچ عنوانی نداشته است.

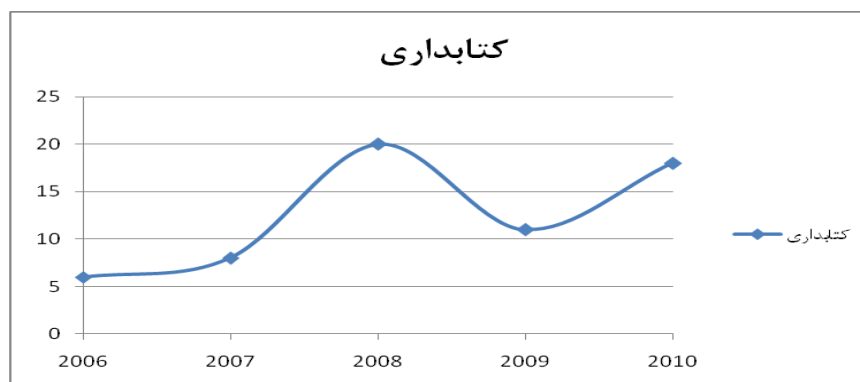
نمودار ۱. توزیع و درصد فراوانی پایان‌نامه‌های علوم کتابداری و اطلاع رسانی پروکوئست در حوزه های موضوعی مختلف

براساس یافته‌ها، بین ۲۲۲ موضوع اختصاص یافته به پایان‌نامه‌ها در طول دوره بررسی از سال ۲۰۰۶ تا ۲۰۰۹، موضوع صنعت اطلاعات با ۲۴ عنوان و ۱۰/۸۱ درصد از موضوعات پایان‌نامه‌ها، موضوع مهارت اطلاع یابی کاربران با ۱۶ عنوان ۷/۲۱ درصد از پایان نامه‌ها، موضوع کتابخانه های دیجیتالی با ۱۳ عنوان ۵/۸۵ درصد از پایان‌نامه‌ها، موضوعات نظامهای ذخیره و بازیابی اطلاعات، مدیریت اطلاعات و خدمات مرجع به طور مشترک هر کدام با ۱۲ عنوان ۵/۴۰ درصد از پایان‌نامه‌ها، موضوعات کتابداری و منابع چاپی و الکترونیکی به طور مشترک هرکدام با ۱۱ عنوان ۴/۹۵ درصد از پایان نامه‌ها، موضوعات وب سنجی، تحقیق

در کتابداری و بازیابی اطلاعات به طور مشترک هر کدام با ۱۰ عنوان ۴/۵۰ درصد از پایان‌نامه‌ها، موضوعات فهرست نویسی و رده بندی به طور مشترک هر کدام با ۹ عنوان ۴/۰۵ درصد از پایان‌نامه‌ها، موضوعات کتابخانه ها و متفرقه به طور مشترک هر کدام با ۸ عنوان ۳/۶۰ درصد از پایان‌نامه‌ها، موضوعات ارتباطات علمی و کتابخانه های دانشگاهی به طور مشترک هر کدام با ۶ عنوان ۲/۷۰ درصد از پایان‌نامه‌ها، موضوعات علم سنجی، کتابسنجی، کتابخانه های عمومی و آموزش کتابداری به طور مشترک هر کدام با ۵ عنوان ۲/۲۵ درصد از پایان نامه ها، موضوعات نشر الکترونیک و تحلیل استنادی به طور مشترک هر کدام با ۴ عنوان ۱/۸۰ درصد از پایان‌نامه‌ها، موضوع کتابخانه های آموزشگاهی با ۳ عنوان و ۱/۳۵ درصد از پایان نامه ها، موضوع نیاز اطلاعاتی کاربران با ۲ عنوان و ۰/۹۰ درصد از پایان‌نامه‌ها، موضوعات کتابخانه های اختصاصی و کودکان به طور مشترک هر کدام با ۱ عنوان و ۰/۴۵ درصد از موضوعات پایان نامه ها را به خود اختصاص داده اند و در موضوع شرح وظایف کتابداران پایان نامه ای نوشته نشده است. همچنین، تولید پایان نامه‌ها به ترتیب از سال ۲۰۰۶-۲۰۱۰ روبه فزونی بوده و بیشترین تولید پایان‌نامه در سال ۲۰۱۰ با ۷۵ عنوان و کمترین آن در سال ۲۰۰۶ با ۱۲ عنوان می باشد.

فرایند زیست موضوعات پایان‌نامه‌های علوم کتابداری و اطلاع رسانی

همانطور که نمودار ۲ نشان می‌دهد، موضوع کتابداری در سال های ۲۰۰۶ لغایت ۲۰۱۰ به ترتیب با ۶، ۸، ۲۰، ۱۱ و ۱۸ عنوان زیست صعودی پیدا کرده است و در سال ۲۰۰۸ با ۲۰ عنوان به نقطه اوج زیست خود رسیده و بعد از آن در سال ۲۰۰۹ با ۱۱ عنوان زیست نزولی داشته و دوباره در سال ۲۰۱۰ با ۱۸ عنوان سیر صعودی پیدا می کند.

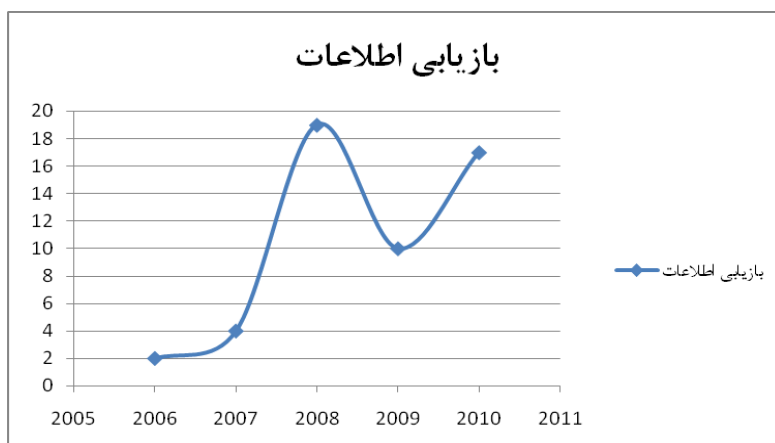

نمودار ۲، فرآیند زیست گروه موضوعی کتابداری در مقاطع زمانی پنج ساله در دانشگاهها

موضوع **کتابخانه ها** در سال های ۲۰۰۶، ۲۰۰۷ و ۲۰۰۹ هیچ حضوری نداشته و در سال ۲۰۰۸ با ۶ عنوان زیست صعودی پیدا کرده و به اوج رسیده است؛ ولی دوباره در سال ۲۰۱۰ با ۲ عنوان سیر نزولی داشته است. موضوع **کتابخانه های دیجیتالی** در سال ۲۰۰۶ هیچ عنوانی نداشته ولی در سال های ۲۰۰۷ لغایت ۲۰۱۰ به ترتیب با ۱، ۴، ۲ و ۶ عنوان دارای زیست صعودی بوده و در سال ۲۰۱۰ با ۶ عنوان به اوج زیست خود رسیده است.

موضوع **کتابخانه های دانشگاهی** از سال ۲۰۰۶ لغایت ۲۰۰۹ در هر سال با یک عنوان، زیست یکنواختی داشته ولی در سال ۲۰۱۰ با ۲ عنوان سیر صعودی داشته است. موضوع **کتابخانه های عمومی** در سال ۲۰۰۶ هیچ عنوانی نداشته ولی در سال های (۲۰۰۷ لغایت ۲۰۱۰) به ترتیب با ۱، ۱، ۱ و ۲ عنوان سیر صعودی کندی داشته است. موضوع **کتابخانه های دانشگاهی** در سال های ۲۰۰۶، ۲۰۰۹ و ۲۰۱۰ هیچ عنوانی نداشته و در سال های ۲۰۰۷ و ۲۰۰۸ به ترتیب ۱ و ۲ عنوان زیست صعودی داشته است. موضوع **تحقیق در کتابداری** در سال ۲۰۰۷ هیچ عنوانی نداشته و در سال های ۲۰۰۶، ۲۰۰۸، ۲۰۰۹ و ۲۰۱۰ به ترتیب با ۱، ۲، ۲ و ۵ عنوان زیست صعودی داشته و در سال ۲۰۱۰ با ۵ عنوان به اوج زیست خود می رسد و موضوع **آموزش کتابداری** در سال های ۲۰۰۷ و ۲۰۰۹ هیچ عنوانی نداشته است ولی در سال های ۲۰۰۸، ۲۰۰۶ و ۲۰۱۰ به ترتیب با ۱، ۲ و ۲ عنوان زیست صعودی داشته است.

براساس نمودار ۳، موضوع **بازیابی اطلاعات** در سال‌های ۲۰۰۶ لغایت ۲۰۱۰ به ترتیب با ۲، ۴، ۱۹، ۱۰ و ۱۷ عنوان سیر صعودی داشته و در سال ۲۰۰۸ با ۱۹ عنوان به نقطه اوج زیست خود رسیده و در سال ۲۰۰۹ با ۱۰ عنوان دوباره سیر نزولی داشته ولی دوباره در سال ۲۰۱۰ با ۱۷ عنوان زیست صعودی پیدا می‌کند.

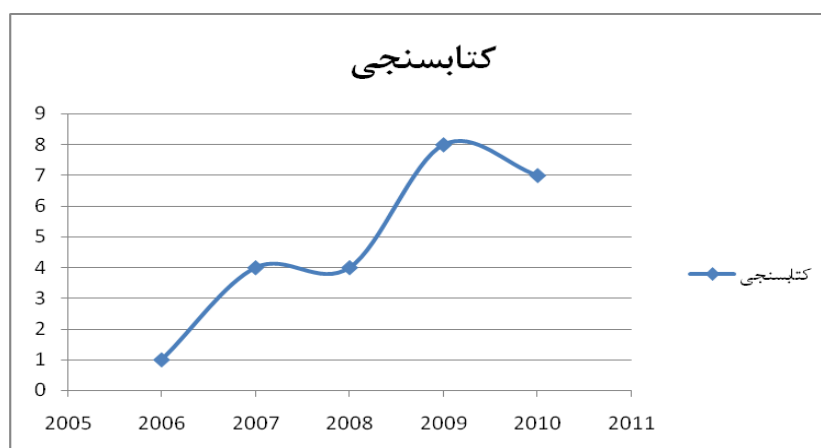

نمودار ۳. فرآیند زیست گروه موضوعی بازیابی اطلاعات در مقاطع زمانی یک ساله برای دوره ۲۰۱۰-۲۰۰۶

موضوع **مهارت اطلاع‌یابی کاربران** در سال‌های ۲۰۰۶، ۲۰۰۷ و ۲۰۰۹ یک عنوان داشته ولی در سال‌های ۲۰۰۸ و ۲۰۱۰ به ترتیب با ۶ و ۷ عنوان زیست صعودی داشته و به اوج زیست خود رسیده است. موضوع **نظامهای ذخیره و بازیابی اطلاعات** در سال ۲۰۰۶ هیچ زیستی نداشته ولی در سال‌های ۲۰۰۷، ۲۰۰۹، ۲۰۱۰ و ۲۰۰۸ به ترتیب با ۱، ۲، ۴ و ۵ عنوان زیست صعودی داشته و به اوج رسیده است. موضوع **خدمات مرجع** در سال ۲۰۰۶ هیچ زیستی نداشته ولی در سال‌های ۲۰۰۷، ۲۰۰۹، ۲۰۱۰ و ۲۰۰۸ به ترتیب با ۱، ۲، ۲ و ۷ عنوان زیست صعودی داشته و در سال ۲۰۰۸ به اوج رسیده است.

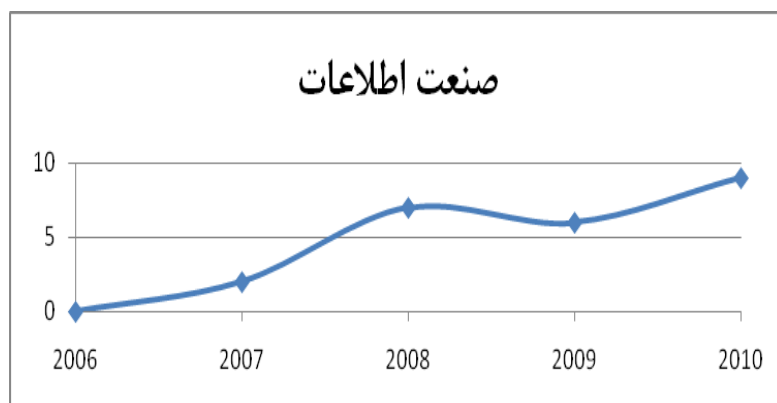
براساس نمودار ۴، موضوع **کتابسنجی** در اولین سال مورد بررسی (۲۰۰۶) با ۱ عنوان متولد شده است. پس از آن در سال‌های ۲۰۰۷ و ۲۰۰۸ با ۴ عنوان زیست صعودی می‌یابد و در

سال ۲۰۰۹ با ۸ عنوان به اوج زیست خود می‌رسد. و در سال ۲۰۱۰ با ۷ عنوان نسبت به سال ۲۰۰۹ زیست نزولی می‌یابد.

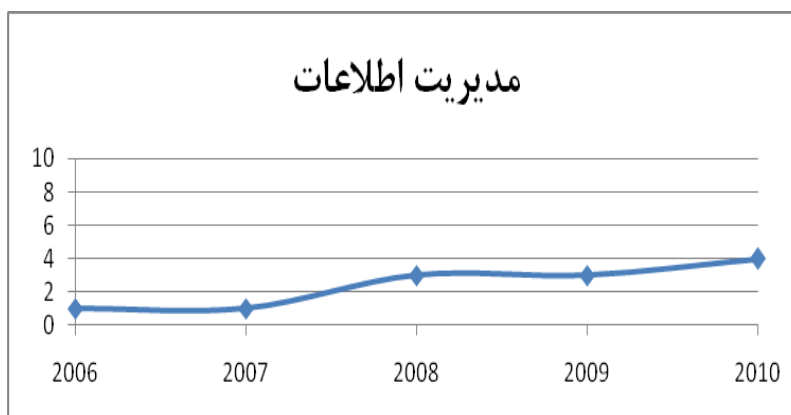
نمودار ۴، فرآیند زیست گروه موضوعی کتابسنجی در مقاطع زمانی پنج ساله در دانشگاهها

موضوع وب سنجی در سال ۲۰۰۶ هیچ عنوانی نداشته ولی در سال های ۲۰۰۷، ۲۰۰۸، ۲۰۱۰ و ۲۰۰۹ به ترتیب با ۱، ۲، ۳ و ۴ عنوان زیست صعودی داشته است. موضوع علم سنجی در سال های ۲۰۰۶ و ۲۰۰۸ هیچ عنوانی نداشته ولی در سال های ۲۰۰۷، ۲۰۰۹ و ۲۰۱۰ به ترتیب با ۱، ۲ و ۲ عنوان زیست صعودی پیدا می‌کند. و براساس نمودار ۱۶، موضوع تحلیل استنادی در اولین سال مورد بررسی ۲۰۰۶ هیچ عنوانی نداشته است. پس از آن در هریک از سال های ۲۰۰۷، ۲۰۰۸، ۲۰۰۹ و ۲۰۱۰ با ۱ عنوان به زیست خود ادامه داده اند. براساس نمودار ۵، موضوع صنعت اطلاعات در سال ۲۰۰۶ هیچ زیستی نداشته و در سال های ۲۰۰۷، ۲۰۰۸، ۲۰۰۹ و ۲۰۱۰ به ترتیب با ۲، ۶، ۷ و ۹ عنوان زیست صعودی داشته و در سال ۲۰۱۰ به اوج زیست خود می‌رسد.

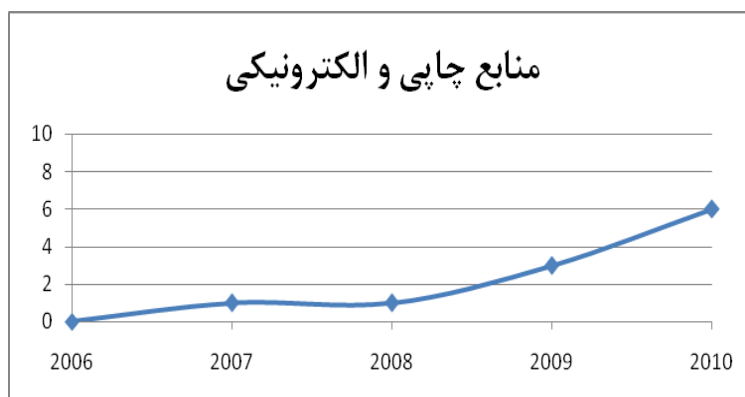
نمودار ۵. فرآیند زیست گروه موضوعی صنعت اطلاعات در مقاطع زمانی یک ساله برای دوره ۲۰۰۶-۲۰۱۰

براساس نمودار ۶، موضوع مدیریت اطلاعات در سال‌های ۲۰۰۶ و ۲۰۰۷ یک عنوان داشته ولی در سال‌های ۲۰۰۸، ۲۰۰۹ و ۲۰۱۰ به ترتیب با ۳، ۳ و ۴ عنوان زیست صعودی داشته و در سال ۲۰۱۰ به اوج زیست خود رسیده است.

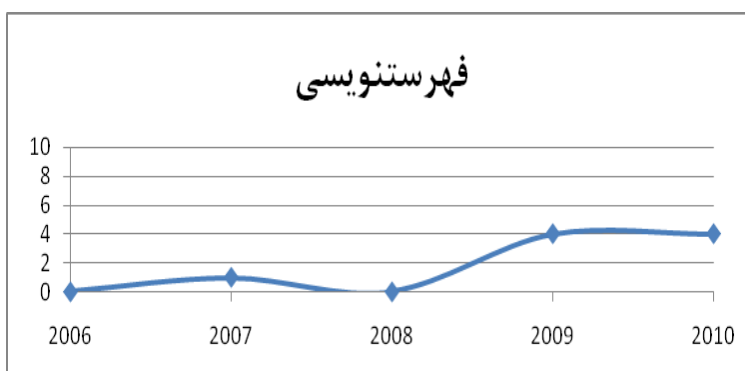
نمودار ۶. فرآیند زیست گروه موضوعی مدیریت اطلاعات در مقاطع زمانی یک ساله برای دوره ۲۰۰۶-۲۰۱۰

براساس نمودار ۷، موضوع منابع چاپی و الکترونیکی در سال ۲۰۰۶ هیچ زیستی نداشته ولی در سال‌های ۲۰۰۷ لغایت ۲۰۱۰ به ترتیب با ۱، ۱، ۳ و ۶ عنوان زیست صعودی داشته و در سال ۲۰۱۰ به اوج زیست خود رسیده است.

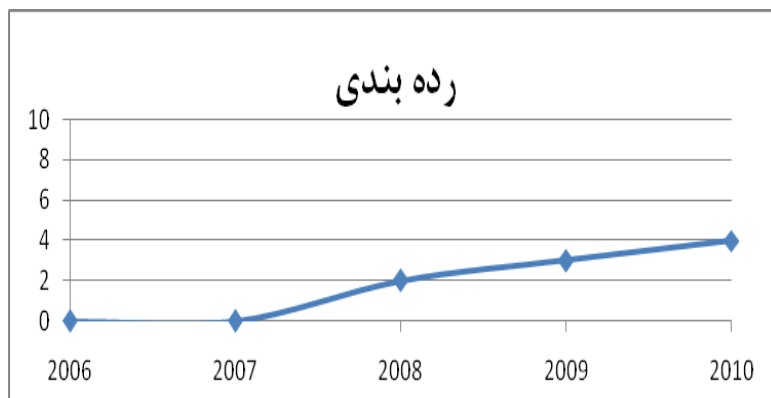
نمودار ۷. فرآیند زیست گروه موضوعی منابع چاپی و الکترونیکی در مقاطع زمانی یک ساله برای دوره ۲۰۰۶-۲۰۱۰

براساس نمودار ۸، موضوع فهرستنویسی در سال ۲۰۰۶ و ۲۰۰۸ هیچ زیستی نداشته ولی در سال های ۲۰۰۷، ۲۰۰۹ و ۲۰۱۰ به ترتیب با ۱، ۴ و ۴ عنوان زیست صعودی داشته است.

نمودار ۸. فرآیند زیست گروه موضوعی فهرستنویسی در مقاطع زمانی یک ساله برای دوره ۲۰۰۶-۲۰۱۰

براساس نمودار ۹، موضوع رده بندی در سال های ۲۰۰۶ و ۲۰۰۷ زیستی نداشته است. ولی در سال های ۲۰۰۸، ۲۰۰۹ و ۲۰۱۰ به ترتیب با ۲، ۳ و ۴ عنوان زیست صعودی پیدا کرده و در سال ۲۰۱۰ به اوج زیست خود رسیده است.

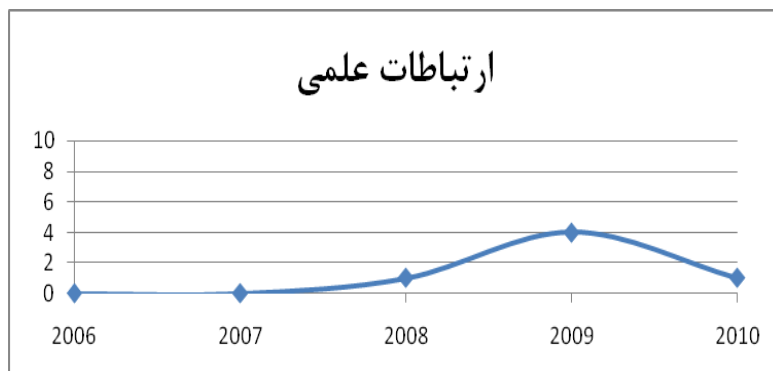
نمودار ۹. فرایند زیست گروه موضوعی رده بندی در مقاطع زمانی یک ساله برای دوره ۲۰۰۶-۲۰۱۰

براساس نمودار ۱۰، موضوعات متفرقه به ترتیب در سال های ۲۰۰۷، ۲۰۰۸، ۲۰۰۹، ۲۰۰۶ و ۲۰۱۰ با ۱، ۱، ۲ و ۳ عنوان زیست صعودی داشته اند و در سال ۲۰۱۰ به اوج زیست خود رسید است.

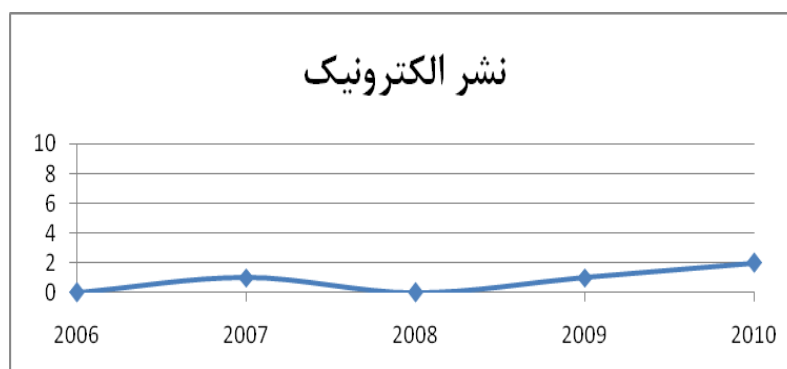
نمودار ۱۰. فرایند زیست گروه موضوعی متفرقه در مقاطع زمانی یک ساله برای دوره ۲۰۰۶-۲۰۱۰

براساس نمودار ۱۱، موضوع ارتباطات علمی در سال های (۲۰۰۶ و ۲۰۰۷) زیستی نداشته ولی در سال های ۲۰۰۸، ۲۰۱۰ و ۲۰۰۹ به ترتیب با ۱، ۱ و ۴ عنوان زیست صعودی داشته و در سال ۲۰۰۹ به اوج زیست خود رسیده ولی دوباره در سال ۲۰۱۰ با ۱ عنوان سیر نزولی می یابد.

نمودار ۱۱. فرآیند زیست گروه موضوعی ارتباطات علمی در مقاطع زمانی یک ساله برای دوره ۲۰۰۶-۲۰۱۰

براساس نمودار ۱۲، موضوع نشر الکترونیک در سال های ۲۰۰۶ و ۲۰۰۸ زیستی نداشته و در سال های ۲۰۰۷، ۲۰۰۹ و ۲۰۱۰ با ترتیب با ۱، ۱ و ۲ عنوان سیر صعودی داشته است.

نمودار ۱۲. فرآیند زیست گروه موضوعی نشر الکترونیک در مقاطع زمانی یک ساله برای دوره ۲۰۰۶-۲۰۱۰

در پایان یادآور می شود که برای موضوعات فرعی و موضوع موتورهای جستجو که اصلا زیستی نداشته نموداری طراحی نشده است.

بحث و نتیجه گیری

تحلیل موضوعی پایان نامه ها حوزه های علمی مورد علاقه پژوهشگران را بین سالهای

۲۰۰۶-۲۰۱۰ نشان می‌دهد. با توجه به تنوع موضوعی پایان‌نامه‌ها و این که بعضی از مقوله‌های موضوعی ایستا مثل «موتورهای جستجو» اصلاً در پایان‌نامه‌های انگلیسی مورد پژوهش واقع نشده است؛ بنابراین، برای هدفمند کردن موضوع‌های پایان‌نامه‌ها و جهت دادن به آنها بهتر است اولویت سنجی پژوهشی انجام شود تا اساس کمک به دانشجویان در انتخاب موضوع براساس نیازهای هر دوره زمانی باشد. در پاسخ به سوالات، فرایند زیست پایان‌نامه‌ها در هر یک از حوزه‌های موضوعی به عنوان نیاز جامعه مشخص گردید و در پی آن خلاء موضوعی پایان‌نامه‌ها نمایان گشت و مشخص شد که بعضی از حوزه‌های موضوعی در پایان‌نامه‌های پروکوئست مانند کتابداری، بازیابی اطلاعات، کتابسنجی و صنعت اطلاعات براساس نظام موضوعی ایستا بیشتر مورد بررسی قرار گرفته اند و بعضی مانند مدیریت اطلاعات، منابع چاپی و الکترونیکی، نشر الکترونیک، رده بندی، فهرستنویسی و متفرقه کمتر مورد بررسی واقع شده اند. بنابراین، باید تلاشی وافر برای انجام پژوهش در حوزه‌های موضوعی جدید و حوزه‌هایی که کمتر کار شده مبذول داشت تا امیدوار بود که جهت‌گیری پژوهش پایان‌نامه‌های رشته کتابداری و اطلاع‌رسانی به سمت نیازهای اجتماعی و پاسخگویی صحیح به آنها باشد. و به آن دسته از حوزه‌های موضوعی که کمتر مورد بررسی واقع شده‌اند باید توجه کافی کرد تا بتوان جایگاه رشته علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی را جهان‌امروزی تثبیت کرد.

با مقایسه نتایج پژوهش حاضر و پژوهش آزاد و منصوریان می‌توان دریافت که بیشترین گرایش موضوعی پایان‌نامه‌های مورد بررسی در پژوهش آنها به فناوری اطلاعات و ارتباطات و موضوع‌های وابسته به آن بوده است درحالی که بیشترین گرایش موضوعی پایان‌نامه‌های پژوهش حاضر به کتابداری و بازیابی اطلاعات می‌باشد. علاوه بر این، علوم رایانه‌ای بیشترین تأثیر را در موضوع پایان‌نامه‌های هر دو پژوهش داشته است. در پژوهش آزاد و منصوریان در میان انواع کتابخانه‌ها، بیشترین پژوهش‌ها به نوعی به کتابخانه‌های دانشگاهی مربوط می‌شود، درحالی که در پژوهش حاضر بیشترین پژوهش‌های کتابخانه‌ها، مربوط به کتابخانه‌های دیجیتال می‌باشد. همچنین مقایسه نتایج این پژوهش با پژوهش محسن زاده و آذرانفر نشان داد که گرایش موضوعات در پژوهش محسن زاده و آذرانفر بیشتر به حوزه‌های موضوعی مواد و منابع و کتابخانه‌ها و مراکز اطلاع‌رسانی بوده ولی گرایش موضوعی این پژوهش به سمت حوزه‌های

موضوعی کتابداری، بازیابی اطلاعات بوده است نتایج پژوهش عبدالایه نشان داد که موضوع فناوری اطلاعات بیشترین تعداد پایان‌نامه‌ها را به خود اختصاص داده است. همچنین نتایج پژوهش الیو و ابا نشان داد که تمرکز موضوعی پایان‌نامه‌ها بیشتر در حوزه علم اطلاعات است. نتایج پژوهش رانا ر شما نشان داد که موضوعاتی مانند استفاده کاربران، مطالعه نیازهای کاربران، کتابخانه‌های عمومی، دانشگاهی، ذخیره و بازیابی اطلاعات، بررسی کارکنان کتابخانه‌ها، کتابسنجی، موضوعاتی بودند که بیشتر مورد بررسی قرار گرفته‌اند. نتایج پژوهش کاسیدی ارسوگیموتو نشان داد که گرایش موضوعی پایان‌نامه‌ها بیشتر به تاریخ کتابخانه‌ها، تحلیل-استنادی، رفتار اطلاع‌یابی، بازیابی اطلاعات و استفاده کاربران است. در حالی که نتایج پژوهش حاضر نسبت به پژوهش‌های عبدالایه، الیو و ابا، رانا ر شما و کاسیدی ارسوگیموتو متفاوت می-باشد.

مقایسه نتایج این پژوهش با پژوهش‌های قبلی نشان می‌دهد که پراکندگی موضوعات پایان‌نامه‌ها در طول سال‌های مختلف در دانشگاه‌ها بیشتر بوده و از روند منطقی تبعیت نکرده‌اند و به مباحث موضوعی قدیمی بیشتر تکیه شده است یا نشانگر آنست موضوعات مربوطه در آن دوره‌های زمانی موضوعات بروزتری نسبت به موضوعات دیگر بوده است. بنابراین باید دانشجویان، اساتید و متخصصان کتابداری و اطلاع‌رسانی را در انتخاب موضوعات مناسب برای پژوهش‌های نو جهت رساندن رشته کتابداری و اطلاع‌رسانی به جایگاه مطلوب در دانشگاه‌ها تشویق کنیم.

پیشنهادها

همانطور که پیش از این نیز گفته شد، یکی از اهداف مطالعه فرایند زیست پدیده‌های علمی و یا حوزه‌های علمی، استفاده از نتایج تجربی این گونه مطالعات برای پیش‌بینی آینده آنهاست. صاحبان اندیشه در هر حوزه علمی می‌توانند از این پیش‌بینی‌ها برای انجام مدیریت علمی در آن حوزه استفاده کنند، اما پیش‌بینی علمی مستلزم مطالعه در بازه‌های زمانی طولانی است. پیشنهاد می‌شود، این پژوهش در آینده - به طوری که طول دوره مورد بررسی طولانی و معنادار شود- مجدداً انجام گیرد، تا بدین وسیله نتایج بدست آمده در پژوهش‌های بعدی با این

پژوهش مقایسه شود تا چنانچه نتایج یکسان باشد، دال بر این است که فرایند زیست پدیده های مورد بررسی از نظمی منطقی تبعیت کرده است. - با توجه به بازه زمانی کم این پژوهش، پیشنهاد می شود در آینده در یک دوره (نیم قرن) این فرایند مرد مطالعه قرار گیرد.

- گروه‌های کتابداری و اطلاع رسانی دانشگاه های مجری دوره کارشناسی ارشد و دکترای این رشته موضوعاتی را برای انجام کار پژوهشی پایان‌نامه دانشجویان بپذیرند که در آن حوزه کمتر کار شده، یا اصلاً در آن حوزه انجام نشده است و استادان راهنما و مشاور نیز موضوعاتی را به دانشجویان پیشنهاد کنند که کمتر کار شده است، از جمله بررسی فرایند زیست موضوعات و یا پدیده‌های علمی در سایر حوزه‌های علمی مربوط به رشته کتابداری مانند موتورهای جستجو، مدیریت اطلاعات، صنعت اطلاعات، نشر الکترونیک، منابع چاپی و الکترونیکی، فهرست نویسی و رده بندی.

- جبران خلاءهای پژوهشی در رشته کتابداری و اطلاع رسانی نیاز به سیاستگذاری و برنامه ریزی همه جانبه دارد که گروه های آموزشی، مراکز و نهادهای مسئول در زمینه تولید مقالات، پایان‌نامه‌ها و طرح های پژوهشی می‌بایست در دستور کار خود قرار دهند. با توجه به نتایج این پژوهش به گروه های کتابداری و اطلاع رسانی دانشگاه های مختلف توصیه می‌شود که با هم در ارتباط بوده و هر سال فهرست موضوعات و عناوین پایان نامه‌های آن سال را برای دیگر دانشگاه ها ارسال نمایند تا از دوباره کاری‌ها جلوگیری به عمل آید.

- موضوع مقاله‌های منتشر شده در مجله‌های کتابداری به منظور کشف خلاءهای پژوهشی مورد تحلیل محتوا قرار گیرد و محتویات دروس در دوره‌های تحصیلی کارشناسی و کارشناسی ارشد مورد بازنگری اساسی قرار گیرند تا نیازهای پژوهشی جامعه را برآورده نمایند و بین دانشگاه و جامعه ارتباط تنگاتنگی برقرار شود.

فهرست منابع

آزاد، اسدالله و منصوریان، یزدان. (۱۳۸۰). نگاهی به عناوین پایان نامه های دکترای کتابداری و اطلاع رسانی خارجی بین سال های ۱۹۹۴-۱۹۹۹. کتابداری، ۳۵ (۲)، ۸۵-۱۰۱.

- آذرانفر، جوانه. (۱۳۸۵). تحلیل محتوای پایان نامه های تحصیلات تکمیلی رشته کتابداری و اطلاع رسانی فارغ التحصیلان داخل کشور و فارغ التحصیلان خارج از کشور موجود در پایگاه های اطلاعاتی مرکز اطلاعات و مدارک علمی ایران در سال های ۱۳۷۸-۱۳۸۲. پایان نامه کارشناسی ارشد کتابداری، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران شمال، تهران.
- حسین پناه، علی. (۱۳۸۶). بررسی گرایش موضوعی و روش پژوهش پایان نامه های کارشناسی ارشد کتابداری و اطلاع رسانی دانشگاههای دولتی شهر تهران از سال ۱۳۷۹-۱۳۸۵. پایان نامه کارشناسی ارشد کتابداری، دانشگاه تهران، تهران.
- سیدین، سید مهرداد و باب الحوائجی، فهیمه. (۱۳۸۸). تحلیل محتوای پایان نامه های کارشناسی ارشد کتابداری و اطلاع رسانی دانشگاه آزاد اسلامی واحدهای تهران شمال، علوم و تحقیقات تهران، علوم و تحقیقات اهواز و همدان در سال های ۱۳۷۲-۱۳۸۶. پیام کتابخانه، ۱۵(۱)، ۹۵-۱۲۱.
- محسن زاده کواریم، افسانه. (۱۳۸۱). تعیین تجربی معادله فرایند زیست موضوعات و روش های پژوهش پایان نامه های علوم کتابداری و اطلاع رسانی ایران تا پایان سال ۱۳۸۱. پایان نامه کارشناسی ارشد کتابداری، دانشگاه تهران، تهران.
- Abdoulaye, Haba. (2002). Research Trends in Library and Information Science at the International Islamic University Malaysia. *Library Review*, 51(1): 32-37.
- Aliyu, Yahya; Abba, Tukur (2009). Analytical Study of Master of Library Science Dissertations at the University of Maiduguri, Nigeria. *Library Philosophy & Practice*, 11(1): 1-6.
- Cassidy R Sugimoto, Daifeng Li, Terrell G Russell, S Craig Finlay, Ying Ding (2011). The shifting sands of disciplinary development: Analyzing North American Library and Information Science dissertations using latent Dirichlet allocation. *Journal of the American Society for Information Science and Technology*. Hoboken. 62 (1): 185.
- Reshma, Rana. (2011). Research trends in library and information science in India with a focus on Panjab University, Chandigarh. *International Information & Library Review*, 43(1): 23-42.